

Ils cuntinuatuors da castellum i'l intschess rumantsch ed illa Romania submersa dal Grischun

Autor(en): **Hoyer, Gunhild**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **128 (2015)**

PDF erstellt am: **06.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-583118>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Ils cuntinuatuors da CASTELLUM i'l intschess rumantsch ed illa Romania submersa dal Grischun¹

Gunhild Hoyer (traducziun: Dumenic Andry)

Quista lavur es gnüda preschantada a chaschun dal colloqui «Castelli nelle alpi» chi ha gnü lö a Bardonecchia (Piemunt/Italia)². Ella tratta ils toponims resortits dal latin CASTELLUM chi sun da chattar hoz in üna regiun da las Alps centralas chi'd es gnüda latinisada i'l spazi da la provinza romana Raetia (Prima). I's tratta da l'intschess rumantsch dal Grischun, ingio cha'ls noms cumüns *chastè, casti, castéal*, cuntinuatuors dal latin CASTELLUM, han furni, i'l decuors da l'istorgia, la basa per fuormar numerus toponims.

La provinza da la Raetia d'eira bainquant plü vasta co il territori actual dal rumantsch chi s'ha redüt d'ün cuntin i'l decuors dal temp, rusiglià da püssas varts da l'alemannic o dal tudais-ch gualser. Ma ils nouvarrivats germanofons han mantgnü blers toponims romans e quist substrat dà, süllas chartas geograficas, al pajais abità dals germanofons üna fisionomia particulara, cun noms da lös germans e romans chi's maisdan. Quista particularità toponomica cumpiglia tuot la part germanofona dal chantun Grischun, üna gronda part dal chantun San Galla, ed il principadi da Liechtenstein. Quist spazi vain designà in general cull'expressiun *Romania submersa*. Mia contribuziun trattarà ils cuntinuatuors da CASTELLUM i'l intschess rumantsch ed illa part da la *Romania submersa* i'l chantun Grischun².

La documentaziun, sülla quala as fuonda quista lavur es la seguainta:

- 1 *Die Gemeinden Graubündens, Die Bündner Gemeinden in Bildern* chi cuntegnan monografias da duos a quatter paginas davart mincha cumün dal chantun Grischun.
- 2 Ouvras toponomasticas:
  - PLANTA, ROBERT de/SCHORTA, ANDREA (1985/86). *Rätisches Namenbuch* (= R.N.), Berna (†1939).
  - SCHORTA, ANDREA (1988). *Wie der Berg zu seinem Namen kam*, Chur und Bottmingen/Basel.
- 3 Ouvras istoricas, in particular:
  - BUNDI, MARTIN (1984). *Zur Besiedlungs- und Wirtschaftsgeschichte Graubündens im Mittelalter*.

1 Illustraziuns or da la Fototeca dal DRG: <http://shop.drg.ch/drgshop/fototeca.aspx>

2 La preschainta lavur es gnüda preschantada in lingua francesa a chaschun dal Colloqui «Castelli nelle alpi» a Bardonecchia (Italia) dals 11-12 marz 2000. La versiun ladina nun es tuottafat identica, l'adattaziun-traducziun rumantscha ha fat Dumenic ANDRY, al qual eu ingrazch, eir per sias remarchas.

- KAISER, REINHOLD (1998). *Churrätien im frühen Mittelalter*.
  - POESCHEL, ERWIN (1930). *Das Burgenbuch von Graubünden*, Zürich/Leipzig.
  - CLAVADETSCHER, OTTO / MEYER, WERNER (1984). *Das Burgenbuch von Graubünden*, Zürich.
- 4 SCHORTA, ANDREA (1963). Il lemma *chastè*, in: DRG 3: 456.

Per far quista retschercha m'haja parü indichà da tscherchar d'eruir, chenünas chi d'eiran las significaziuns precisas cha'ls cuntinuatuors dal pled CASTELLUM han sviluppa cul ir dals tschientiners. Per nus hozindi significha il pled *chastè* 'residenza luxuriosa pels gronds da quist muond'. Scha nus vain stübgia l'istorgia dal Temp medieval o scha nus eschan interessats als chastels medievals bain conservats o a ruinas, schi savaina ch'ün <chastè fortifichà> d'eira üna gruppa da tuors reunidas cun gross mürs da tschinta e vaiva aint il center üna tuor maistra, la tuor principala (tud. Bergfried). Per nus es ün *chastè* o ün *castello* ün grond edificzi luxurius o rinforzà. Quista significaziun s'impuona in nos immaint e'ns indüa ad anacronissem inconsciants, apaina cha nus ans mettain a stübgiar ils toponims chi cuntinueschan il latin CASTELLUM.

Han il cuntinuatuors rumantschs da CASTELLUM, ha il pled tudais-ch *Kastell* (aha.: *kástel*), fich vegl impraist dal roman, mantgnü il sen da 'grond edificzi da mür'? Nu designaivan quists plects resortits da CASTELLUM il prüm da tuot spazis fortifichats in otras manieras co cun tuors e tuors principalas? L'analisa dals toponims rumantschs e da las significaziuns dal pled *chastè* in rumantsch vegl ans pudaran güdar ad incleger l'etimologia latina da CASTELLUM chi'd es ün diminutiv da CASTRA 'chomp militar', 'spazi fortifichà sainza müraglias'.

Cun quai cha quist stüdi darà bler spazi a la semantica, as basarà el sün oters sinonims da *chastè*. In seguit cuntinuarà el l'analisa semantica da quist pled chi ha cugnuschü i'l temp modern adövers divers chi provegnan da metafras.

A/ La perdüttanza dal rumantsch vegl (16avel-17avel tschientiner)

Davo l'ascensiun da Cristus s'han ils apostels ardüts in tuot ils lös abitats per predgiar l'evangeli. Ün text religius rumantsch redigi al principi dal 17avel tschientiner disch:

<Quests noss Apostels ... van eint in totta las tearras e casteals/che cattan> – 'diese unsere Apostel gehen in alle Länder und Flecken, die sie/finden' (Gion Antoni CALVENZANO, *Bref apologetica* 1612: p. 169).

Ils apostels nu giavan da chastè a chastè, ma da cumün a cumün, o dastrusch al text: ‘in tuot ils pajais e cumüns’. In connex cun quist text esa bain invan da’s dumandar, scha’ls cumüns visitats dals apostels d’airan fortifichats o brich. Quist text testimoniescha la significaziun:

casteals = ‘cumüns’.

Ün oter text in rumantsch vegl ans disch la listessa chosa:

«Ün chastijlg vuol dir üna terra pitsthna ù ün uijch»³ – ‘ün chastè vuol dir: ün pitschen pajais o ün cumün’.

Il pled rumantsch *uijch* (vegl engiadinais), chi surviva hoz illa fuorma *vi* (in ladin⁴) e *vitg* (in sursilvan) deriva dal latin VICUS ‘cumün’. Qua dimena duos perdüttas sgüradas d’ün sen pussibel in rumantsch vegl dals cuntinuatuors da CASTELLUM: ‘cumün, rinforzà o brich’. Ma d’airan forsa tuot ils cumüns fortifichats?

B/ L’analisa dals toponims

Ans dan ils toponims rumantschs o germanisats chi fan adöver dals cuntinuatuors da CASTELLUM sclerimaints davart il sen dal pled? Nus nun ambin a l’exaustività, simplamaing perquai cha Schorta ha ramassà 150 micro-toponims resortits da CASTELLUM e cha oters toponomasts afferman cha quista collecziun nu saja cumpletta. Quatter cumüns portan ufficialmaing ün nom chi resorta da quist pled latin.

B.1/ Ils toponims CASTEL sainza chastè

Prüm exaimpel: <Casti/Tiefenkastel>

Casti [kəʃt'i] (in Surmeir) a la riva da l’Alvra (Albula) es ün cumün linguisticamaing masdà: ils germanofons dischan [tyfek'aʃtɐ], [tyfek'h'aʃtɐ] e scrivan *Tiefenkastel*, quai chi significha ‘kastel (in üna foppa) chafuol(la)’. Quels da lingua tudais-cha nun han innovà dal tuot: il nom alemannic cuntinuescha il nom vegl dal cumün, uschè sco ch’el figürescha aint ils archivs medievals: 1297 *de Imo Castello*, quai chi significha ‘casti chi as chat-ta giosom la costa’; indicaziun chi correspuonda a la situaziun dal cumün e da sia baselgia.

Quist nom cuntinuescha el sves l’appelaziun dal gavel tschientiner *in Castello Impitinis* culla seguonda part cha’l linguist J. U. Hubschmied col-

3 In ün’otra citaziun da la bibla engiadinaisa da BIFRUN, GIACHEM: *L’g Nuof Sainc Testamaint*, Basilea, 1560, cf. DRG 3, s. v. *chastè*).

4 Remarcha dal traductur: cf. *Scuol*: part sura dal cumün da Scuol cun nom *Vi* eir in noms da quartiers cumposts cun adjectiv sco *Somvih*, *Dimvih* (Zuoz), *Somvi* (Tschlin) e. o. p.

lia cul tip lexical dals numerus *Padnal* (< preroman *PITINIO) da la regiun chi designeschan implants da defaisa sün muottas.

L'appellaziun *de Imo Castello* dvainta dal 1367 *Tieffencastl*. L'adjectiv IMUS es gnü tradüt in tudais-ch cun *Tieffen* e l'ortografia *castl* muossa bain cha'ls Alemans han spostà l'accent dal pled sülla silba iniziala, quai chi'd es üna particularità da la fonetica germanica.

Quist <roman submers> es per pacas spari suot la reinterpretaziun dal 1389 *Tieffenkasten* chi vuol dir 'la chaista chafuolla', 'la chascha in üna chaldera' cha quels da lingua tudais-cha cuntinueschan a pronunzchar [tyfek'aʃtə], [tyfekh'aʃtə]⁵.

Ma almain han las grafias posteriuras restabili la vardà romana chi va a glivrar illa fuorma *Tiefenkastel* d'hozindi. Quist raquint d'ün'istorgia complexa nun ha ün'otra mira co da muossar las cumplicaziuns chi pon accompagnar il passagi d'üna lingua ad ün'otra.

Ils archeologs han fat s-chavamaints e chattà, aint illa collina da terra chi fuorma üna botta aint illa spuonda, relicts chi dateschan dal temp da bruonz e chi attesteschan l'existenza d'üna pitschna colonia fortifichada, ingio cha'ls Romans s'han lura installats. Ma in seguit nun haja mâ plü dat üna fortificaziun sumgliainta ad üna fortezza. Il cumün da *Casti/Tiefenkastel* es ün exaimpel sgür d'ün toponim chi cuntinuescha CASTELLUM chi nun ha mai possedü ün fabricat cha nus nomnessan <fortezza>. Ils archeologs han chattà ün spazi fortifichà fich vegl cha'ls Romans vai-van utilisà, til nomnond tuot natüralmaing <il pitschen chomp>, quai vuol dir CASTELLUM. Plü tard han ils Rumantschs fabricà sün quista collinetta lur baselgia e'l cumün ed han mantgnü l'appellaziun latina chi'd es dvantada *Casti*.

Seguond exaimpel: <Castiel> [kəʃ'tiəl] illa vallada dal Schanfigg

Quista vallada es gnüda germanisada cumplettamaing dals Gualsers, ma ella d'eira oriundamaing abitada da Rumantschs. Actualmaing nu discorra il cumün da *Castiel* oter co dialect gualser. Id es da remarchar cha

5 Il *Schweizerisches Idiotikon* (3 : 535), s.v. *Chastel* < lat. CASTELLUM, indicha il sen 'chastè, fortificaziun' per divers noms da lös alemannics documentats per scrit, tuots construits cun Castel/Kastel: *Kastelen* (chantun Argovia), *Kastel-Acker*, *Kastel-Horn*, *Kastelberg* (GR) ed eir *Tiefenkastel*. Ma il pled es da chattar exclusivamaing in toponims e nu para dad esser entrà illa lingua discuorrüda. Aint il artichel dal *Schw. Id.* nu figüra ingüna fuorma orala <Kasten> [k'aʃtə] chi correspuondess a la pronunzcha dal toponim grischun. Il pled <Kasten> as chatta però eir in toponims alemannics (s. v. *Chasten*, *Schw. Id.* 3 : 536), impustüt per bains paurils. I para cha la proximità fonetica tanter ils duos plects, *Chastel/Kasten* e tshertas significaziuns hajan provochà cas d'attracziuns paronimicas, per ils quals i füss difficil dad affimar l'etimologia unicamaing sün basa da las indicaziuns dals artichels dal *Schw. Idiotikon*.

Tiefencastel / Casti (Surmeir) (Foto: C. Meisser)

Castiel / Scanvetg : sper il clucher l'otezza raduonda <Carschlingg>
(Foto: R. Suter, Bauernhausforschung)

l'accent dal pled *Castiel* nu s'ha spostà sülla silba iniziala. Quai as spiega per ordinari culla müdada linguistica dandetta dal rumantsch al gualser. Quista rapidità varà permiss da conservar la fonetica rumantscha tala quala.

Il cumün da *Castiel* i'l Schanfigg nun ha mai gnü fortezzas; e tuottüna han ils archeologs fat s-chavs. Ed els han chattà, süll'otezza raduondada, ingio chi's rechatta amo hoz la baselgia, relicts d'üna staziun militara romana dal 4avel tschientiner, ün spazi fortifichà chi nu d'eira ni grond

avuonda, ni organisà reglementarmaing per cuntgnair üna legiun intera e per meritar il nom classic, neutrum plural: CASTRA. Invezza s'haja designà quist spazi cun ün diminutiv CASTELLUM. El as nomna amo hoz *Castiel* e nun ha mai possedü ün chastè feudal.

Illa lingua locala da *Castiel* porta la collina raduondada, ingio chi's rechatta la baselgia, il nom da *Carschlingg*, pled gualser basà sün ün pled rumantsch cumbinà cun ün oter suffix diminutiv: CASTELL+INUM.

Terz exaimpel: Il cumün da «Casti-Wergenstein» illa Val Schons

Per quist cumün chi'd es gnü fuormà dal 1923 tras la fusiun dals duos cumüns esa da tour suot ögl be il prüm elemaint *Casti*, il nom da l'ün dals duos cumüns. In quista part dal cumün han ils archeologs fat s-chavs sün ün grond muot raduondà nomnà *Cresta*, hoz amo incurunà da la baselgia chi datescha dal 12avel tschientiner. Els han chattà relicts d'ün mür da tschinta prefeudal. Els nun han però chattà nöglia chi tils vess pudü permetter d'affermar chi haja dat in quel temp lontan ün implant cha nus nomnessan «chastè fortifichà» (fr. *château-fort*). Il CASTELLUM chi ha furni il toponim *Casti* da la Val Schons d'eira plü probabel ün pitschen chomp fortifichà.

Conclusiun davart quists trais CASTEL sainza chastè

S-chavamaints archeologics in quists trais cumüns cun noms chi cuntineschan CASTELLUM ans han permiss d'incleger, perche cha CASTELLUM es il diminutiv d'ün pled chi significha 'chomp' e perche cha, *chastè*, *casti* significhaiva in rumantsch vegl 'pitschen spazi da terrain' o 'cumün'.

B. 2/ Ils micro-toponims da l' Engiadina Bassa

Nus nu'ns lain ingianar davart il sen da «bassa»: l'En banduna la Svizra a circa 1000 meters otezza sur mar: ils cumüns da l'Engiadina Bassa as rechattan ad ün'otezza media da 1200 fin 1300 meters sur mar. Quista part da la val da l'En tanter 1100 e 1300 meters ha ün rich passà militar; quai es la regiun chi protegiaiva tuot la val da l'Engiadina cunter ils invasurs chi gnivan da l'ost da l'Europa. Hoz fuorma ella l'extremità dal muond roman chi sta in contact culs Tirolais da la regiun da Puntina (Innsbruck). I's chatta qua micro-toponims *chastè* in quatter cumüns e ruinas chi dan in ögl cun lur tuors o chastels medievals in trais dad ellas. S-chavs archeologics han portà a glüm restanzas da defaisas guerrescas chi dateschan da differentas epocas. Qua las differentas sitaziuns da cumün a cumün.

A *Ramosch* as chatta üna ruina d'ün chastè fortifichà, il *Chastè da Tschanüff*. Dumenic ANDRY da Ramosch s'algora chi gniva dit: «*Chastè da Tschanüff*» o simplamaing «*Tschanüff*»; «*aint a Tschanüff*». «*Ruina da Tschanüff*» chi's

Ramosch / Engiadina Bassa cun Mottata (Foto Feuerstein, Bauernhausforschung)

Il Chasté da Tarasp / Engiadina Bassa (Foto C. Meisser)

chatta pro divers autuors, nun es il nom, ma üna parafrasa. Tantplü cha <Ruina> po eir significhar: ‘Rüfe, Geröllhalde’⁶. Il præ situà güst suot quista imposanta collina as nomna *Chastè*. Ils archeologs han chattà i’l territori dal cumün, sur il cumün vers ost, sün üna muotta raduondada cun nom *Mottata*, restanzas d’ün cumün dal temp da bruonz e abitadis dal temp da fier. La tradiziun locala da tals implants da defaisa parta d’üna lontana *Mottata* [= ‘Motta ota’] e tendscha fin ad ün veritabel chastè fortifichà medieval <Tschanüff> e, per esser cumplet, ad üna fortezza fabrichada

6 Uschè es <Las Ruinas> il nom pellas *gondas* (*laviners*) dal Piz S-chalambert in fatscha a Ramosch, Schorta attestescha *Ruina cotschna* ‘Geröllhalde’ (SCHORTA, ANDREA, R.N. 1:380). (D. ANDRY)

a la fin dal 18avel tschientiner dal general Rohan⁷. Qua ha il pled chastè, sco in noss cheus, il sen da ‘chastè fortifichà’.

A *Tarasp* s’associescha l’etimologia cull’archeologia per furnir elements pels specialists da l’istorgia militar. Il nom da lö *Terrae Asprae* chi ha furni il nom *Tarasp* significha ‘terras aspras’ (ellas as rechattan da la vart dretta da la val cun pac sulai). I resta a Tarasp ün chastè medieval cha la populaziun nomna natüralmaing <il chastè>. Il toponim ha ün adöver plü larg: ün pas-ch sper il chastè as nomna *Pra Chastè* ed es divis in duos parts: *Pra Chastè sura* e *Pra Chastè suot*.

Ardez, il cumün vaschin, es dominà d’ün spelm, sül qual as drizza amo hoz üna tuor medievals in ruina chi porta il nom da *Steinsberg*. Per muntar sülla collina munida cun üna tuor as discha *ir sül chastè*. Il quartier dal cumün situà al pè da la collina as nomna *Suot chastè*. Il passà militar dal cumün d’Ardez va inavo a l’epoca celtica, al prüm millenni avant Cristus, già cha l’etimologia d’Ardez es ün pled celtic, attestà in irlandais, e chi significha ‘otezza fortifichada’⁸.

I’l quart cumün, a *Susch*, nu sun da chattar ruinas visiblas d’ün chastè medieval, ma trais collinas chi’s rechattan in fatscha dal cumün odiern, la prüma chi’s nomna *Castalatsch* o *Castlins/Chaschlins* (las duos appellaziuns coexistan, tuottas duos sun derivadas da CASTELLUM). Ils archeologs han chattà là stizis da mürs morts, quai chi tils fa tuornar in ün temp preroman e quai chi’ns tira adimaint la situaziun dals trais cumüns *Casti*, *Castiel* cha nus vain examinà. Per la segunda collina chi’s nomna *Motta Padnal* (< *PITINO prerom., retic? – ans afferma il geograf ed istoriograf engiadinais Durich Chiampel chi’s rechattaiva là üna ruina d’üna fortezza. La terza collina, sülla quala as rechatta ün implant dal 18avel tschientiner chi vain attribui a Rohan, *La Fortezza*, as nomna medemamaing <chastè>, i’s disch a Susch <ir sülla fortezza> o <ir sül chastè>, quai vuol dir la listessa chosa. Champell attestescha il nom *Caschinas* (< CAPSUM) per quista terza collina e restanzas da mürs d’ün fabricat da fortificaziun, sco i’l cas da las duos otras collinas.

Quistas sun las infuormaziuns chi’s po retrar a regard da quists microtoponims da tip *chastè* illa regiun da l’Engiadina Bassa, ingio cha’ls bsögns da defaisa cunter ils invasuors chi seguivan il Danubi e gnivan davo seis affluent l’En sü per val han adüna sforzà las populaziuns da’s defender,

7 La Fortezza as rechatta plü insü co *Mottata*, sül döss ün pa plü inavo e plü amunt: Il cuntegn da prada güst suot il döss porta medemmamaing il toponim <Fortezza>. (D. ANDRY)

8 Uschè s’haja medemmamaing propuonü üna basa celtica *ARDWO- chi fa referenza al pled irlandais *hard* ‘ot, otezza’. Quista basa celtica munida d’ün suffix medemmamaing preroman *ARDWETIO ‘fortezza, chaste, fabbrichà sün ün lö elevà’ es a l’origin d’Ardez.

Ardez / Engiadina Bassa. «Ir sül chastè»: il Steinsberg (Foto C. Meisser)

Susch / Engiadina Bassa e sias trais collinas (Foto C. Meisser)

cun fabricar repars da protecziun, lura chastels fortifichats, e per glivrar, fortezzas a la francesa. In quista regiun han il nom cumün *chastè* e'ls toponims correlats tut la significaziun da 'chastè rinforzà', cumbain cha ün dals toponims examinats attestescha la survivenza d'ün sen plü vegl.

C/ Las significaziuns chi s'explìchan cun üna metafra

Ün chastè fortifichà es pel solit situà in ün lö elevà, ün chastè es bod adüna üna reuniun da plüssas tuors. Dalander ha l'imaginaziun populara s-chaffi oters adövers dal pled *chastè*.

In duos cumüns da l'Engiadina Bassa, a Ramosch ed a Scuol, es il plural *chastels* (*chastès*) ün nom cumün o ün toponim chi designescha üna gruppa

da <tuors da grava> [o <chamins>]; in quists medems cumüns as chatta eir la significaziun da <chamins da dialas> (tud. *Steinmännli*, *Erdpyramiden*, fr. *dames coiffées*, it. *camino*, *calanchi*).

Val dals Chastès: ‘Vallée des cheminées de fées’. Tuot quistas culuonnas gruppadas in üna chavorgia evochaivan, ill’imaginaziun populara, üna grappa da tuors, sco quellas chi sun reunidas dals mürs d’ün chastè fortifichà. Quist sen secundar dal pled *chastè* muossa bain ch’in Engiadina Bassa la cuntinuità da l’architectura defensiva ha dat al pled *chastè* sia valur medievals da ‘chastè fortifichà’.

Sur Susch as drizza a 2848 meters sur mar, il *Piz Chastè*; sur quista tschima as schlada ün vast spazi muntagnard nomnà *Suot Chastè*. A quist’otezza nun es evidaintamaing mai stat ün chastè fortifichà. Ma ün’evoluziun semantica natürala po fich bain nomnar *chastè* tuot quai chi’d es ot, crappus e chi posseda paraids verticalas.

Quist toponim da l’ota muntogna es preschantà quia be sco exaimpel; id existan oters pizs in Grischun chi portan il nom da CASTELLUM: *Cima da Castel* e *Vadrec da Castel* (üna tschima ed ün vadret sur Vicosoprano/Bergiaglia). *Sass Castel* e *Castel veder* (ün piz ed ün spelm a Lostallo); *Spina Castyel* (attestaziun da 1518 per ün piz a Tschier/Val Müstair), *Chisti da Rentgas* (spelm a Lumbrein/Surselva); *Castéi* (piz da muntogna a Leggia); *Castellins* (cheu da grippa a Tinizong).

Per esser cumplet esa da bandunar il domini pür massa terresters da la toponimia; il rumantsch ha dovrà la valur dad ‘otezza verticala’, associada cul pled *chastè*, per designar üna construcziun da nüvlas chi’s vezza da las jadas vi dal tschêl da stà (tud. ‘*Wolkentürme*’⁹). Quist fenomen ha l’aspet d’ün s-chandler vertical da nüvlas albas: *castelas da bun’ora* o *castea-ligns* (Marmorera). Ma eu nun insist, perche quia ans rechattaina dadour la domena da la toponimia.

Conclusiun generala

Il sen dals toponims: ils s-chavamaints archeologics e las retscherschas etimologicas i’l pajais retic cun ün lung passà guerresc ans han permiss da refar tuot las etappas da l’istorgia semantica dal pled resorti da CASTELLUM. Scha’l chantun Grischun ha conservà i’l nom da trais cumüns il sen quasi etimologic dal diminutiv CASTELLUM ‘pitschen champ’, schi es quai

9 Probabel es l’expressiun <chastel i’l ajer>, tudais-ch <Luftschlösser>, per ideas chi nu’s laschan realisar, per sömmis, da metter in quist context. In *francoprovenzal* sun attestadas las significaziuns: ‘dmura plü gronda’, ‘nüvlas grondas’ (in lyonnais in particular), ed illas cuntradas muntagnardas sun da chattar significaziuns chi’s referischan a la formaziun dal grip: ‘gronda paraid’, ‘piz (tschima) da muntogna’, ma eir ‘crap/peidra/grip imposant ed impreschiunant’. Güst quist ultim sen para bain preschaint ils dialects da la Maurienne per ‘grip erratic’, ‘paraid da spelm verticala’.

Ils «Chastès» da Zuort / Engiadina Bassa (Foto R. Grass)

d'attribuir a la situaziun particulara da l'intschess rumantsch. Quel territori fuorma üna zona periferica da la Romania; el es stat fich bod circumdà da populaziuns germanofonas e püchöntsches isolà dal rest da la Romania. La geografia linguistica ans ha muossà cha las zonas perifericas sun magari suvent zonas, ingio chi's mantegnan testimonianzas d'ün stadi da lingua d'vantà arcaic utrò. I'l sen etabli da CASTELLUM 'spazi fortifichà sainza edificis elevà' s'ha mantgnüda üna significaziun sparida utrò illa Romania chi va inavo fin a l'epoca romana, da la quala datescha la creaziun dal diminutiv *Castellum*.

Gunhild Hoyer, Université Aix-Marseille 1/Frantscha